

*Vincent
van Gogh
route Tilburg*

Een wandeling
met Vincent
door Korvel en
de Binnenstad

RONALD PEETERS

Vincent van Gogh route Tilburg

Een wandeling met Vincent door Korvel en de binnenstad

Inhoud

Vincent in Tilburg	1
Tilburg in het midden van de negentiende eeuw	2
Wandelen met Vincent	6
Met Vincent verder wandelen door Tilburg	56
Plattegrond	61

Colofon

Tekst en samenstelling: **Ronald Peeters**

Uitgave: **Stichting Tilburgse Linten Korvel en Besterd, stichting Krachtig Zuid**

Met dank aan: **De gemeente Tilburg**

Drukwerk: **Q-Promotions, Tilburg**

Vormgeving: **Vormbehoud, Tilburg**

Fotografie: **Ronald Peeters** (tenzij anders vermeld)

Historische foto's: **Regionaal Archief Tilburg** (tenzij anders vermeld)

1 Vincent in Tilburg

Ik woon in eene der voorsteden van Londen, waar het betrekkelijk stil is, het heeft wel iets van Tilburg, of zoo.-

(Brief 009: Vincent van Gogh aan zijn broer Theo van Gogh, Londen, 13 juni 1873)

Vincent van Gogh (Zundert 1853 – Auvers-sur-Oise 1890) bracht zijn eerste jeugdijaren door in zijn geboortedorp Zundert, waar zijn vader dominee was van de Nederlands Hervormde Gemeente. In 1864 ging hij als elfjarige naar de kostschool van meester Jan Provily in Zevenbergen, waar hij de laatste klassen van de lagere school doorliep. Hij bleef er tot 31 augustus 1866.

Vincent was een stille jongen die graag boeken las. Zijn studieresultaten waren goed en hij mocht een middelbare opleiding gaan volgen, in dit geval aan de Rijks Hogere Burgerschool Koning Willem II in Tilburg, de eerste HBS van Brabant. Het schooljaar begon op 3 september 1866 en Vincent liet zich op 15 september officieel inschrijven in Tilburg.

DAGTEKENING DER AANKOMT	NAMES EN VOORNAMES VAN DER AANGEVER	GETAL PERSONEN VAN DER ZAKE	
		Manne.	Vrouwe.
213 10 September 1866	Burglied. Christelth		1
214 "	Geerardus Schuurman-Aarvis		1
215 15 "	Peylsch. Steens	1	
216 "	Aarvis. Schuurman		1
217 "	Aardlert. Anna		1
218 "	Scheldert. Wilhelmina		1
219 "	Zwaers. Anne. Anne. Joseph	1	1
220 "	de Kuyff. Anna. G. J.		1
221 "	van Gogh. Vincent. Willem	1	

DAGTEKENING DER AANKOMT	NAMES EN VOORNAMES VAN DER AANGEVER	GETAL PERSONEN VAN DER ZAKE	
		Manne.	Vrouwe.
213 10 September 1866	Burglied. Christelth		1
214 "	Geerardus Schuurman-Aarvis		1
215 15 "	Peylsch. Steens	1	
216 "	Aarvis. Schuurman		1
217 "	Aardlert. Anna		1
218 "	Scheldert. Wilhelmina		1
219 "	Zwaers. Anne. Anne. Joseph	1	1
220 "	de Kuyff. Anna. G. J.		1
221 "	van Gogh. Vincent. Willem	1	

Inschrijving Vincent van Gogh in bevolkingsregister Tilburg, 1866.

2 Tilburg in het midden van de negentiende eeuw

Als jongen herinner ik mij de hei en de kleine boerderijtjes, de weefgetouwen, de spinnewielen, nog precies zó gezien te hebben als ik ze nu op de teekeningen van Mauve & Termeulen zie. Nu is dat gedeelte van Brabant waar ik bekend ben reeds enorm veranderd door ontginningen en door industrie.

(Brief 256: Vincent van Gogh aan Anthon van Rappard, Den Haag, 13 augustus 1882)

In de tweede helft van de negentiende eeuw veranderde Tilburg van een agrarisch ambachtelijke gemeenschap in een industriële semi-urbane samenleving. De textielindustrie was de belangrijkste bedrijfstak en de huisnijverheid maakte geleidelijk plaats voor fabrieksmatige productie. Vincent heeft hier de thuiswevers zeker aan het werk gezien. Toen hij in 1883 in Nuenen ging wonen,

De Heuvelse Akkers, gezien in de richting van de Heikese kerk omstreeks 1830. Links het woonhuis en de wollenstoffenfabriek van Gerardus Bogaers aan de Heuvelstraat en rechts op de achtergrond de Nieuwlandstraat.

vormden de huisnijverheid een inspiratiebron voor vele tekeningen en schilderijen. Bij zijn aankomst in 1866 telde Tilburg ongeveer 18.500 inwoners. De spoorlijn Tilburg-Breda en het station zijn in 1863 aangelegd. Tilburg kwam hiermee uit

Detail van de kaart van Tilburg uit 1865. Tussen de verschillende bebouwde kernen was er een lintbebouwing met nog grote open stukken wei- en akkerlanden ertussen.

Menig arbeider in eene fabriek of winkel heeft eene eigenaardige, schoone, vrome jeugd. Maar het stadsleven neemt "the early dew of morning" wel eens weg...

(Brief 082: Vincent van Gogh aan zijn broer Theo van Gogh, Ramsgate, 12 mei 1876)

Tilburgse thuiswever in 1901.
(foto: Henri Berssenbrugge)

Aardappelrooien aan de Bredaseweg in 1903.
(foto: Henri Berssenbrugge)

zijn verkeersisollement. In 1866 telde de stad 35 door stoomkracht aangedreven wollenstof-fabrieken en er waren 2.350 thuiswerkers voor de wollenstoffenindustrie werkzaam. De meest voorkomende beroepen waren wever en fabriekswerker. Op afstand volgden landbouwer, schoenmaker, timmerman en fabrikant. De leeftijdsgenoten van Vincent waren werkzaam in de industriële, ambachtelijke of agrarische bedrijven en bedrijfjes. Kinderarbeid was normaal in die tijd. Toen Vincent hier in 1866 met de trein op het station arriveerde, werd de stad geplaagd door de ergste choleraepidemie uit de negentiende eeuw, die hier 41 dodelijke slachtoffers maakte. In september en oktober 1866 was de ziekte op zijn hevigst.

Er waren 64 personen aangetast, van wie er 33 overleden. De kermis, vermoedelijk de besmettingsbron, werd dat jaar afgelast. Waterleiding en een behoorlijk rioolstelsel ontbraken, en dat was niet bevorderlijk voor de gezondheid. In Tilburg werd het rioolstelsel pas vanaf 1870 aangelegd.

Arbeid op het land bij de kloostermuur van de Zusters van Liefde aan de Nieuwstraat omstreeks 1900 gefotografeerd door Henri Berssenbrugge. Klooster en kloostertuin lagen nog midden in de velden.

Weverwoning op het Goirke (thans Julianapark), ets door C. de Kort ca. 1950. In de tijd van Vincent stonden er honderden van dergelijke woningen.

Open riool achter boerderij en aan de koffietafel in Tilburg ca. 1900. (Foto's: Henri Bessenbrugge)

De fabriek van P. & H. Vreede aan de Nieuwendijk (thans Bisschop Zwijnsenstraat) omstreeks 1900.

Het station omstreeks 1900. Hier kwam Vincent voor het eerst in 1866 in Tilburg aan.

De Stationsstraat in 1901 met aan de linkerkzijde de wollenstoffenfabriek van Ledeboer.

Vincent was in de kost bij de familie Hannik op Korvel 57 (waar nu Sint Annaplein 18-19 is). Niet ver daarvandaan bevonden zich de fabrieken van Diepen aan de Korvelseweg en P. & H. Vreede aan de Nieuwendijk (thans Bisschop Zwijzenstraat).

En achter het kosthuis stond de wollenstoffenfabriek van Sträter. Op zijn weg van het station naar het kosthuis kwam hij in de Stationsstraat langs de fabriek van Ledeboer, die vanaf 1853 met stoomkracht werkte.

Panoramafoto vanaf de Heikese kerk met rechts de Hervormde kerk en vooraan de wollenstoffenfabriek J. de Beer Azn., links daarachter (in U-vorm) wollenstoffenfabriek B.Th.C. Sträter en vervolgens de wollenstoffenfabriek F.M. Sträter ('De Zomermolen'), 1930.

3 Wandelen met Vincent

Blijf maar altijd veel wandelen & veel van de natuur houden, want dat is de ware manier om de kunst meer & meer te leren begrijpen. - De schilders begrijpen de natuur & hebben ze lief, & leeren ons zien.. - De schilders begrijpen de natuur & hebben ze lief, & leeren ons zien.

(Brief 017: Vincent van Gogh aan zijn broer Theo van Gogh, Londen, begin januari 1874)

We volgen de voetstappen van Vincent door Korvel en binnenstad. Wat kwam hij tegen en wat zien we nu?

Vincents palet bestaat uit historie, kunst, cultuur, architectuur en natuur.

Vincent maakte in zijn leven graag lange wandelingen en natuur en buitenleven waren tijdens zijn kunstenaarschap de belangrijkste thema's. Natuur en kunst waren voor hem onlosmakelijk met elkaar verbonden. Nergens vond hij zoveel inspiratie, rust en troost als in de natuur. Als dertienjarige scholier moet hij in zijn vrije tijd vaak door Tilburg hebben gezworven.

1

Route: Startpunt van de wandelroute is Sint Annaplein 18-19.

Fragment uit de ontwerpkaart van het Tilburgse rioolstelsel uit 1870. Aan het Haringseind stond het kosthuis van Vincent. Het klooster van de Zusters is niet ingetekend.

Sint-Annaplein 18-19.

Op 30 oktober 2017 werden 39 Van Gogh Monumenten in Noord-Brabant aangewezen, waarvan twee in Tilburg: Sint-Annaplein 18-19 (bordje onthuld op 3 april 2019) en het Paleis-Raadhuis.

Op het adres Sint-Annaplein 18-19 bevond zich het voormalige kosthuis van Vincent van Gogh. Het huidige pand is in 1920 gebouwd door architect Constant Panis. De familie Panis was al voor 1832 eigenaar van het pand dat toen het adres Korvel 57 had. Vincent ging in 1866 hier in de kost bij J. Hannik, die echter nooit eigenaar is geweest van het huis. Rijksambtenaar J. Hannik, geboren in 1812 in Oud-Beyerland, verhuisde in 1859 met zijn vrouw Adriana van de Griend en hun zoon vanuit Den Bosch naar Tilburg en vestigde zich in dit eenvoudige woonhuis zonder verdieping. Het gezin Hannik was evenals Vincent Nederlands Hervormd. Zoon Marius (geboren 1848) zat in het schooljaar 1867-1868 tegelijkertijd met Vincent op de HBS. Later werd hij schrijver.

In 1972 is er op initiatief van prof. dr. H.F.J.M. van den Eerenbeemt een **bronzen plaquette** op de voorgevel gehangen die de plaats van voormalige kosthuis van Vincent markeert. Het is een ontwerp van Niel Steenberg (1911-1997). De afbeelding is naar een zelfportret van Van Gogh uit 1888.

Het Sint Annaplein werd in 2017 opnieuw ingericht naar ontwerp van Bram van de Sanden en Inge Thijsen van Buro013. Er zijn vele verwijzingen naar Van Gogh aangebracht, zoals teksten op in beton gegoten zitbanken, een silhouetafbeelding van Vincent als dertienjarige en enkele spaden die verwijzen naar de enige, maar zeer omstreden, tekening van Van Gogh uit zijn Tilburgse periode: boer met spade. Het initiatief kwam van een groep enthousiaste ondernemers, die het Sint Annaplein omdoopten in **Van Goghplein**.

Op de hoek Sint Annaplein en Korvelseweg staat **Cafetaria Den Engel**. Hier had omstreeks 1900 Jos van der Loo een smederij en een herberg. Daarvoor was het al een herberg met een waterpoel ervoor. Zijn opvolgers waren onder anderen de families Van Dongen, Vermeulen, De Kok en Valken. De voormalige smederij werd in de loop der tijd verbouwd tot café en deed in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw dienst als Automatiek Harrie (Beelen). In het pand bevinden zich twee glas-in-loodramen met de afbeelding van een engel.

▼
Bronzen plaquette door Niel Steenberg in de gevel van Sint Annaplein 18-19. (Foto: Jan Stads)

▼
Het Sint Annaplein, gezien vanaf de Korvelseweg, omstreeks 1900. Geheel rechts achter de vrouw met kind de woning Korvel 57 van de familie Hannik.

▼
Het Sint Annaplein in 1905. Naar links de Trouwlaan en naar rechts de Korvelseweg. Het begin ervan heette destijds het Haringseind. Bij de vrouw links het kosthuis van Vincent van Gogh.

Sint Annplein anno 2017.

De enige bekende potloodtekening uit de Tilburgse periode van Vincent van Gogh stelt twee schetsen voor van een boer, leunend op een spade. Hoewel gesigneerd 'V.W.v.Gogh ft. 1867' is de toeschrijving van deze tekening omstrede. (Coll. Gemeente Zundert)

STEENDRUKKERIJ,
Tilburg, Haringseind.

De Ondergeteekende beveelt zich bij het aanstaande NIEUWJAAR tot het vervaardigen van de alsdan gebruikt wordende

VISITEKAARTJES.

Benevens bij voortdaring tot het drukken van **Rekeningen, Facturen, Wissels, Kwitantien, Adres- en Rouvkaartjes, Signaturen, Etiquetten** en verders tot alle **Teekeningen en Gravuren.**

Door eene nette bediening en billijke prijzen zal hij trachten zich meer en meer de gunst en het vertrouwen waardig te maken.

1875 J. A. BAART.

Advertentie in het Weekblad van Tilburg van 14 december 1867.

Het kosthuis van Vincent was officieel genummerd Korvel 57, maar het lag aan het Haringseind. Op het Haringseind had J.A. Baart, twee deuren verder, op nr. 58a, in 1867 een steendrukkerij. Hij verkocht ook tekeningen en gravures. Vincent is deze Jan Baart (1835-na 1892) later in Eindhoven nog eens tegengekomen. In augustus/ september 1884 schilderde hij enkele doeken voor de eetkamer van de Eindhovense goudsmid en amateurschilder Antoon Hermans. En Vincent liet deze schilderijen door de Eindhovense fotograaf Pieter Henricus van Bommel (1857-1914) fotograferen, om deze als een 'serie Brabantse voorstellingen' aan geïllustreerde tijdschriften aan te kunnen bieden. Deze serie 'cartes de visite' is bewaard gebleven. Van Bommel werkte vanaf 1883 bij fotograaf Willem Blankenburg, Nieuwstraat 262, het woonhuis van steendrukker en fotograaf Jan Baart. De fotostudio lag achter het woonhuis van Baart. Vincent vervaardigde in die tijd ook litho's (steendrukken) en wellicht kocht hij de lithostenen bij zijn oude Tilburgse kennis Jan Baart.

... Ik ben heden naar Eindhoven geweest om een klein steentje te bestellen, daar dit de eerste moet worden van een serie lithografies die ik voornemens ben weer te beginnen. ...

(Brief 493: aan zijn broer Theo van Gogh, Nuenen, maandag 13 april 1885)

Fragment kadastraal kaart Sectie M, eind 19e eeuw. In 1868 woonden op M 3628 = Korvel 57 J. Hannik / Vincent van Gogh; op M 3629 = Korvel 58 voerman Wouter Panis en op M 3630 = Korvel 58a steendrukker J.A. Baart.

Monument van O.L. Vrouw van het H. Hart van Jezus aan het Lieve Vrouweplein.

2

Route: Loop via het Lieve Vrouweplein naar de Zomerstraat. Ga vervolgens rechtsaf het parkje in.

In het plantsoen op het Lieve Vrouweplein staat het monument van **O.L. Vrouw van het H. Hart van Jezus**, onthuld in 1934. Het is opgericht met gelden, bijeengebracht door de Tilburgse bevolking. In 1924, drie jaar na de afsluiting van de succesvolle actie voor de oprichting van

een H. Hartbeeld op de Heuvel, riep de redactie van de Nieuwe Tilburgsche Courant de bevolking opnieuw op om geld bijeen te brengen voor een standbeeld. Het bronzen Mariabeeld is een ontwerp van August Falise (1875-1936).

Zomerstraat 49.

Het Zomerpark aan de Zomerstraat.

Het parkje rechts, **Zomerpark** genaamd, is de voormalige tuin van fabrikantenfamilie Sträter. Er staan vele sierplanten in, een treurbeuk, een kurkboom en een grote, witbloeiende magnolia. Bij de fontein staat een bijzondere boom, namelijk de blauwbloeiende Anna-Paulownaboom, genoemd naar de gemalin van koning Willem II. Tegen de parkeergarage staan enkele boomhazelaars.

Het pand links, **Zomerstraat 49**, met het torentje is in 1900 in Art Nouveau-stijl gebouwd door architect Jan van der Valk (1873-1961) in opdracht van fabrikant F.M. Sträter-Bogaers. De gevel heeft vele prachtige details, bijvoorbeeld een waterspuwer in de vorm van een vleermuis. Het pand is een rijksmonument. Om de hoek werd in 1963 de Schouwburggring aangelegd, waardoor de Zomerstraat, die voordien tot aan de Nieuwlandstraat doorliep, hierdoor werd onderbroken.

De Zomerstraat in 1885, ter hoogte van het huidige Lieve Vrouweplein. Bij de bomen links Zomerstraat 49. Rechts de woning van Sträter, waarachter een grote tuin lag, tegenwoordig het Zomerpark.

... als ik geen liefde had voor de natuur en mijn werk – dan zou ik ongelukkig zijn.

(Brief 251: Vincent van Gogh aan zijn broer Theo van Gogh, Den Haag, 26 juli 1882)

Vincent van Gogh tekende en schilderde vele bomen, o.a. in Nuenen (1884) en Saint Rémy (1889). (Foto's internet)

3

Route: Loop door parkje en op het einde rechtsaf de Kloosterstraat in.

Huize Nazareth in 1916.

4

Route: Op het einde linksaf de Nazarethstraat in. Loop met de bocht mee

De **Kloosterstraat** was voor Vincent de snelste route om naar zijn school te gaan. De nog niet bestrate Kloosterstraat had een niet aaneengesloten bebouwing. Vincent liep hier langs de Korvelse Waterloop en de wollenstoffenfabriek van Sträter, voorbij het klooster van de Zusters van Liefde naar de Markt. Achter de Heikesse kerk lag de HBS.

Aan de linkerkzijde staat het vroegere voogdijgesticht **Huize Nazareth**. Dit internaat voor 'verlaten en misdeelde kinderen' is in 1916 opgericht door de congregatie van de Fraters van Tilburg. Dit complex is een ontwerp van architect Jos. Donders (1898-1940). Het 140 meter lange gebouw omvatte een eigen kapel, een recreatiezaal, een tuin, sportvelden, een openluchttheater en een school voor bijzonder lager onderwijs.

Fraters met pupillen bij Huize Nazareth in 1923.

De pupillen waren lid van de eigen toneelvereniging, harmonie of voetbalvereniging van Huize Nazareth. In 1972 gaven de fraters de zorg over aan leken. In 1994 is het hoofdgebouw gerestaureerd en ingericht met wooneenheden. De tuin ging deel uitmaken van het openbaar stadspark. Bij de voormalige hoofdentree in de Nazarethstraat herinneren heiligenbeelden en gevelmozaïeken aan dit katholieke instituut. Naast de hoofdingang bevindt zich nog de eerste steen uit 1916. Huize Nazareth is een gemeentelijk monument.

Nazarethstraat.

5

Route: Ga rechts van de hoofdingang van Huize Nazareth door de poort onder Huize Nazareth door naar Stadspark Oude Dijk.

Bij de hoofdingang van Huize Nazareth bevindt zich nog de eerste steen uit 1916.

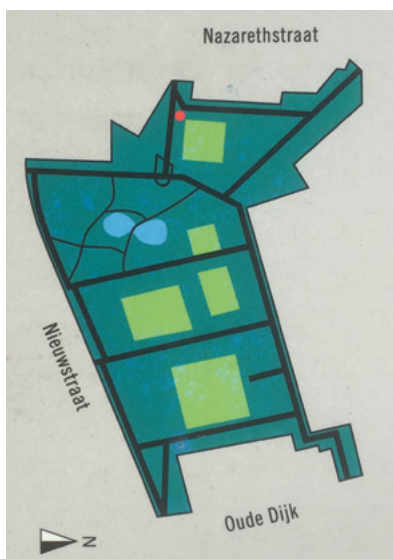
Vijvertje in het Stadspark de Oude Dijk

Aldaar heeft Rappard een groote studie geschilderd [...] Terwijl hij aan 't schilderen was heb ik een penteekening gemaakt van een andere plek in 't moeras alwaar veel waterlelies groeijen.

(Brief 168, aan zijn broer Theo van Gogh, Etten, eind juni 1881)

Vincent van Gogh, pen- en inkttekening van moeras de Pagnevaart met waterlelies in Etten, 1881.
(Foto: internet)

Stadspark Oude Dijk ontstond na een samenvoeging van een deel van de kloostertuin van de Zusters van Liefde aan de Oude Dijk en de voormalige tuin van Huize Nazareth. In de kloostertuin lagen vanaf de stichting van het klooster in 1834, siertuinen en een boerderij met akkers en weilanden. Er waren ook een grote moestuin, een plantenkas, een boomgaard en een Lourdesgrot. Dat alles lag nog midden in de velden, totdat in de periode 1940-1950 de wijk Trouwlaan werd aangelegd. De landbouwactiviteiten namen langzaam af. De boerderij werd afgebroken en de (agrarische) velden werden als sportveld gebruikt door het naastliggende Theresialyceum.

Nu is dit alles grotendeels verdwenen. In 1987 werd het park opengesteld voor het publiek. Een deel van de oude kloostermuur is nog bewaard gebleven. De muur die nu de afscheiding vormt tussen de privé-kloostertuin en het Stadspark is opnieuw opgebouwd. Er bevinden zich vrij zeldzame bomen en struiken, waaronder een vleugelnoot, een Paulownia, een tulpenboom, pindakaasstruiken, een judasboom en Tilburgs dikste haagbeuk (bij de ingang aan de Nieuwstraat). Tevens staat hier een verborgen, unieke, curieuze halve cirkel van monumentale bomen, met een van Tilburgs oudste Taxussen. In het bosje werd een vijver met bruggetje aangelegd. In het park bevinden zich onder meer wandelpaden, twee grote grasvelden voor balspelen, een magnoliatuin met pergola en een Johan Cruijff Court. De bank in de magnoliatuin is door leerlingen van de toenmalige S.B.M.C. gemaakt. Onder de plataan aan de ingang bij de Veestraat is een hortensiatuin aangelegd. Er zijn verder ook enkele kunstwerken en borders met eigentijdse betonnen omlijstingen te zien.

Vincent van Gogh, laan met populieren in Nuenen, 1885. (Foto: internet)

Luchtfoto uit 1932 van het klooster van de Zusters van Liefde aan de Oude Dijk. Naar rechtsboven de Kloosterstraat. Op de voorgrond het oude stadhuis aan de Markt. Achter het klooster de uitgestrekte landerijen en tuinen. Rechtsboven Huize Nazareth.

De Antoniuslaan in de tuin van de Zusters, 1930.

De Lourdesgrot in de tuin van de Zusters, 1910.

Panoramafoto van het kloostercomplex met de tuinen van de Zusters van Liefde, 1930.

Vincent van Gogh, De tuin bij het Saint-Paul Hospital in Saint-Rémy-de-Provence, 1889. (Foto: internet)

Ik kan soms zoo verlangen naar landschap te maken, net als naar een verre wandeling om eens op te frisschen en ik zie in de heele natuur, b.v. in boomen, expressie en als 't ware een ziel. Een rij knotwilgen heeft iets van een processie weesmannen soms.

(Brief 292: Vincent van Gogh aan zijn broer Theo van Gogh, Den Haag, 10 december 1882)

Stadspark de Oude Dijk.

6

Route: Verlaat het Stadspark aan de Oude Dijk en ga deze straat in.

Links tegenover de Van Doorenstraat staat een voormalig schoolgebouw uit 1931. Het is een ontwerp van de Tilburgse architect Jos. Donders (1898-1940), in de stijl van het expressionisme van de Amsterdamse School. Hier was tot 1965 het **Thersialyceum** gehuisvest, een school voor meisjes, als tegenhanger voor de jongensschool Sint Odolphuslyceum. Daarna was

het de huisvesting van de Pedagogische Academie en tot 2017 van de Jozef Mavo. Architect Bram van de Sanden van Buro013 gaat dit rijksmonument verbouwen tot dertien appartementen. Verderop worden ook een appartementencomplex gebouwd en het voormalige ontmoetingscentrum van het klooster tegenover de Stadstraat wordt herbestemd en uitgebreid tot een woonzorgvoorziening.

De **Van Doorenstraat** en iets verderop de **Stadstraat** hebben een bijzondere historische betekenis voor Tilburg. Bij zijn bezoek aan Tilburg op 17 april 1809 was koning Lodewijk Napoleon zo onder de indruk van de bedrijvigheid in de textielnijverheid dat hij bij koninklijk decreet van 18 april 1809 besloot dat Tilburg 'onder de steeden van het rijk' gerangschikt werd, met andere woorden tot stad werd verheven. De koning logeerde op het kasteeltje van Martinus van Dooren aan de Nieuwen Dijk (de huidige Bisschop Zwijzenstraat). Van Dooren werd op 4 mei 1809 tot burgemeester benoemd. De Stadstraat werd in de jaren negentig van de negentiende eeuw aangelegd en heette aanvankelijk Fransestraat. De straat loopt over het terrein waar destijds het woonhuis van Van Dooren stond. In 1900 werd de Stadstraat officieel vastgesteld.

Het voormalige Theresialyceum, later Jozef Mavo.

De Koninklijke Courant van 25 april 1809, waarin de officiële aankondiging dat Tilburg op 18 april tot stad werd verheven.

Het woonhuis van Martinus van Dooren eind negentiende eeuw. Het werd in de volksmond ook wel het Kasteeltje aan de Dijk genoemd.

Het 'Huis met de dertien celletjes' aan de Kloosterstraat, 1840. Links de achterzijde van de pastorie van Zwijsen. Hier liep Vincent van Gogh van zijn kosthuis naar school.

Het moederhuis van de Zusters van Liefde in 1930.

De lange gevelwand aan de Oude Dijk 1-9 is het **klooster van de Zusters van Liefde**.

Het is een rijksmonument. De congregatie van de Zusters van Liefde van Onze Lieve Vrouw Moeder van Barmhartigheid werd in 1832 gesticht door Joannes Zwijsen, pastoor van de parochie 't Heike en later (aarts) bisschop. De congregatie begon met drie Belgische begijnen in een huisje op 't Heike. In 1833 verhuisden zes zusters naar de Nieuwlandstraat. In 1834 werd door dertien zusters een tehuis betrokken op de hoek van de huidige Kloosterstraat en de Oude Dijk, dat door Zwijsen werd aangeduid als 'het huis met de dertien celletjes'. Het ligt nu ingebouwd binnen het complex en het is van buitenaf niet te zien. In 1882 werd er een rijke Eclectische aanbouw toegevoegd aan de zijde van de Kloosterstraat, waardoor de oude kern van het klooster aan het

oog is onttrokken. De Oude Dijk wordt verder geheel ingenomen door een lange wand van de uitbreiding, die in neorenaissance stijl werd gebouwd tussen circa 1890 en 1916 naar ontwerp van W.Th. van Aalst en L. Goyaerts.

In de loop van de tijd ontstond er een omvangrijk kloostercomplex, waaraan ook een lagere school, een mulo, een kweekschool, een lyceum, een weeshuis, een naaischool, een school voor kinderen met een geestelijke beperking en een huishoudschool verbonden waren.

In de gevel van het klooster aan de zijde van de Kloosterstraat bevindt zich in beton gegoten en geschilderd beeld uit 1882 van St. Jozef die Christus op zijn arm draagt. Daaronder het bisschoppelijk wapen van mgr. Joannes Zwijsen (1794-1877). Het klooster is een rijksmonument.

Het moederhuis van de Zusters van Liefde.

Het klooster aan de Kloosterstraat met beeld van St. Jozef en het bisschoppelijk wapen van Zwijssen.

Zusters in staal door Judith Kuipers uit 2009.

7

Route: Op het einde van de Oude Dijk via de onderdoorgang tussen de Schouwburg en de Concertzaal door.

In de onderdoorgang staat op de trap het beeld **Zusters in Staal** waarin men foto's kan bekijken ondersteund door geluidsfragmenten. Het is een ontwerp van Judith Kuijpers (1981). De drie Zusters staan symbool voor de eerste drie begijnen van waaruit de orde is ontstaan en ze symboliseren en tonen de drie pijlers van hun liefdewerken: onderwijs, zorg en missiewerk.

In de tijd van Vincent van Gogh stond ongeveer op deze plaats het gebouw van de sociëteit Philharmonie. Deze gezelligheidsclub werd in 1840 voor de elite van de stad opgericht. Het gebouw moest wijken voor de aanleg van de schouwburg.

De Philharmonie (bij de bomen). De boterhal (links) werd in 1888 gebouwd. Foto 1954.

De (Oude) Markt met Heikese kerk en stadhuis. Foto uit de tijd van Vincent, omstreeks 1860.

Concertzaal (Foto: Jan Stads, 2008)

De **Schouwburg** links, in 1961 gebouwd naar ontwerp van de Haarlemse architecten Bijvoet en Holt, maakt met de **Concertzaal** rechts deel uit van Theaters Tilburg. De Concertzaal is een onderdeel van het zogenaamde Kunstcluster dat in de periode 1996-2007 werd aangelegd. Fontys Hogeschool voor de Kunsten in de Bisschop Zwijzenstraat, maakt ook onderdeel uit van dit cultuur- en onderwijscomplex van architect Jo Coenen (1949). Coenen was rijksbouwmeester van 2000-2004.

De schouwburg kreeg in 2015 de status van rijksmonument uit de Wederopbouwtijd.

Op de plaats waar nu sinds 2005 de Concertzaal staat, stond in de tijd van Vincent van Gogh het in 1849 gebouwde stadhuis. Dit in neoclassicistische stijl opgetrokken gebouw was een ontwerp van architect Hendrik van Tulder (1819-1903). Het werd in 1972 gesloopt omdat er naast het Paleis-Raadhuis een nieuw stadskantoor was gebouwd.

Voor de hoofdingang van de schouwburg is een bronzen beeld **De muziek** te zien, een ontwerp van Mari Andriessen (1897-1979). Het kunstwerk is in 1961 door de directeur van de AaBe-fabrieken geschonken ter herdenking van 150 jaar textielfabricage door de familie Van den Bergh. Iets verderop staat het bronzen beeld **Zittend meisje** van Hans Goddefroy (1933) uit 1967. Verspreid voor op dit voorplein van de schouwburg liggen enkele poëzietegels in de bestrating.

Ter gelegenheid van de renovatie van de schouwburg in 1992, ontstond het project '**Poëzietegels rond de schouwburg**'. Initiator van dit project was schouwburgdirecteur Leo Pot, die samen met onder andere professor Jaap Goedegebuure van de Universiteit van Tilburg,

de gedichten hiervoor uitkoos. Er werden 28 gedichten van landelijk bekende dichters in hardsteen uitgevoerd. Van deze 28 zijn er door de jaren 10 stuks reeds verdwenen. De 18 overgebleven poëzietegels liggen voor de ingang van de schouwburg.

Op de hoek Paleising en Bisschop Zwijsenstraat staat het **kantongerechtsgebouw** (sinds 2014 Rechtbank Zeeland-West-Brabant) uit 1968. Het is ontworpen door architect Jos. Bedaux (1910-1989). Opvallend zijn de bakstenen versieringen in de gevel aan de achterzijde van Luc van Hoek (1910-1991).

De Rechtbank. (Foto: Han van Meegeren, 2018)

Bakstenen kunstwerk van Luc van Hoek aan de achterzijde van De Rechtbank.

Route: Vervolg de route naar rechts richting Bisschop Zwijsenstraat. Deze straat in.

Op het voorterrein van de nieuwe dans- en muziekschool Factorium staat het kunstwerk **Between You & Me** van Inge van 't Klooster (1964) en Martin Riebeek (1957). Het kunstwerk bestaat uit een scherm op een mast met camera, een lichttekst en verlichting in de vloer. Dit interactieve visitekaartje voor het Kunstcluster maakt portretfilms van toeschouwers op het voorterrein, die enkele seconden later te zien zijn op het grote LED-scherm, vergezeld van korte teksten.

Kunstwerk Between You & Me.

▼
Bisschop Zwijsenstraat 24, 26, 28 en 30.

▼
De Bisschop Zwijsenstraat in 1903. Van links naar rechts: klooster Zusters Visitatie, pastorie en vervolgens het schoolhuis van meester M. Reijns (gesloopt in 1959).

De panden daarnaast, **Bisschop Zwijsenstraat 24, 26, 28 en 30**, zijn gemeentelijke monumenten. Het dubbele woonhuis 24-26 is gebouwd in 1912 voor de firma Janssen-Wayers en nr. 28 is gebouwd in 1924 onder architectuur van C. van Hoof in opdracht van A. Schellekens, houder van textielagenturen. Nr. 30 is gebouwd in 1924 door architect Frans Hovers.

Er tegenover aan de Bisschop Zwijsenstraat 3 staat de **pastorie** van de parochie 't Heike (tegenwoordig De Goede Herder), in 1834 gebouwd voor pastoor Joannes Zwijsen (1794-1877). Deze pastorie kwam in de plaats van de inmiddels afgebroken oude pastorie die verderop rechts naast het pand Bisschop Zwijsenstraat 18-20 stond. Het rijksmonument heeft links en rechts een aanbouw. De linker aanbouw is een koetshuis met opvallend hoge deuren en schoorsteen.

In het positieve bewustzijn dat de kunst iets is, grooter en hooger dan onze eigen kundigheid of kunde of wetenschap. Dat de kunst iets is dat ofschoon door menschen handen voortgebracht, niet door de handen alleen gewrocht wordt doch van dieper bron opwelt uit onze ziel en ik in handigheid en technische kennis met betrekking tot kunst iets vind dat mij herinnert aan wat men in den godsdienst eigengerechtigheid zou noemen.

(Brief 332: Vincent van Gogh aan zijn vriend Anthon van Rappard, Den Haag, omstreeks 21 maart 1883)

De witte villa Bisschop
Zwijzenstraat 5-7 is het
voormalige slotklooster van
de zusters van Onze Lieve
Vrouw Visitatie, dat in 1843
werd gebouwd voor notaris en
burgemeester Hendrik Beckers
in classicistische trant naar
ontwerp van architect A.E.H.J.
Duijs. De laatste bewoner,
wollenstoffenfabrikant Hendrik
Mathijssen, schonk het aan
zijn dochter Dorothea die als
visitandin was ingetreden. Zij
vertrok in 1882 naar Voorst en
keerde in 1885 met de zusters
terug in het ouderlijk huis.
De visitandinnen werden ook
'slotzusters' genoemd, omdat hun
contact met de buitenwereld
tot een minimum werd beperkt.
In 1986 is het klooster door de
zusters verlaten. De neogotische
kapel van de visitandinnen, die
er naast staat, werd in 1895 in
gebruik genomen. Het is een
ontwerp van Cees van Hoof
(1861-1952). Sinds 2007 zijn
klooster en kapel onderdeel
van **Fontys Hogeschool voor de
Kunsten**. Klooster en kapel zijn
rijksmonument.

De Bisschop Zwijzenstraat in 1903 met geheel
rechts het klooster van de Franciscanessen.

Fontys Hogeschool voor de Kunsten.

9

*Route: Voorbij de kapel bij Fontys naar rechts en via de onderdoor-
gang naar de Muzentuin.*

In de **Muzentuin** van Fontys Hogeschool voor de Kunsten, Zwijsenplein 1, staat sinds 2007 het bronzen standbeeld **Dansende schildpadden** op een granieten sokkel van de Tilburgse kunstenaar Niko de Wit (1948). De dansende schildpadden staan volgens de kunstenaar op een godshuis met zichtbaar lange kloostergangen. De dieren zelf zijn in een dans verwickeld. Zij draaien rond op het huis, zoals de dansers van de Fontys Hogeschool voor de Kunsten nu door de gangen van het voormalige klooster dansen. En schildpadden kruipen uit hun schulp, net als de studenten in opleiding.

Dansende schildpadden

In deze voormalige kloosterstuin zijn nog enkele monumentale bomen bewaard gebleven, zoals twee moerascipressen en twee beuken, genaamd 'Wilhelmina' en 'Juliana'. Een derde beuk 'Emma' moest wijken bij de bouw van het kunstcluster. Vanuit de tuin is er een mooi gezicht op de achterzijde van de pastorie en het voormalig klooster.

Voormalig klooster van de Franciscanessen.

De oude pastorie ernaast, kort voor de sloop in 1989.

10

Route: Ga terug naar de Bisschop Zwijsenstraat en steek die over naar het Vrijheidspark..

Bisschop Zwijsenstraat 18-20, op de hoek van het Vrijheidspark, is het voormalige **klooster van de Zusters Franciscanessen**, in 1890 gebouwd in neorenaissancestijl (gemeentelijk monument). In 1929 verhuisden de zusters naar een nieuw klooster aan het Wilhelminapark. De oude kloosterkapel is vanuit het Vrijheidspark nog te zien. Rechts van dit pand waar nu de ingang naar het Vrijheidspark is, stond de eerste pastorie (1797-1835) van 't Heike. Deze is in 1991 afgebrand en nooit meer opgebouwd.

In de tijd van Vincent van Gogh waren er twee belangrijke oorlogen in Europa: de Oostenrijks-Pruisische Oorlog in 1866 en de Frans-Pruisische Oorlog in 1870-1871. Hij bezat geïllustreerde tijdschriften uit de periode van die laatste oorlog. De verhalen, maar vooral de prenten daarin moeten tot zijn verbeelding hebben gesproken.

Het Vrijheidspark

Die bladen ziet men tegenwoordig zoo druk niet meer want men moet ze zoeken in de tijdschriften van 10 of 15 jaar terug. Zoo b.v. tijdens den oorlog van 70-71.

(Brief 251: Vincent van Gogh aan zijn broer Theo van Gogh, Den Haag, 26 juli 1882)

In den oorlog echter komt er niets van dan verdriet, is slechts vernielen, en bij 't schilderen is 't soms – zaaien – al oogst de schilder zelf niet.

(Brief 535: Vincent van Gogh aan zijn broer Theo van Gogh, Nuenen, rond 13 oktober 1885)

De jaarlijkse dodenherdenking vindt niet langer meer plaats bij de afzonderlijke monumenten die verspreid waren door de stad. Vanaf 2017 wordt dat voortaan gedaan in de Factoriumtuin, die werd omgedoopt tot **Vrijheidspark**. Hier staan herinneringsmonumenten van omgekomen burgers en militairen sinds het begin van de Tweede Wereldoorlog. Op 4 mei 2017 vond de eerste herdenking nieuwe stijl plaats.

Monument Koninklijke Brigade

Prinses Irene, onthuld aan de Edisonlaan in 1955, is een ontwerp van Eduard baron Speyart van Woerden (1924). In 1977 is het monument eerder verplaatst naar het Stadhuisplein. De brigade was betrokken bij de bevrijding van Tilburg op 27 oktober 1944.

Monument voor de 15th Scottish

Division, onthuld 1989 bij de Katterug aan het Stadhuisplein. Deze Schotse doedelzakspeler is een ontwerp van Frans Broers (1934-1993). Zij hebben Tilburg bevrijd op 27 oktober 1944.

Monument 'De zwerfkei' van

Coba Pulskens, onthuld in 1984 aan de Coba Pulskenslaan.

Hierop zijn vier bronzen plaatjes bevestigd met de namen van drie omgekomen geallieerde piloten die in het woonhuis van verzetsstrijdster Coba Pulskens (1884-1945) zijn gefusilleerd.

Het Indië-monument, onthuld in 2001 aan de Gerard van Swietenstraat, herinnert aan de gevallen militairen in dienst van het Nederlandse Koninkrijk tussen 1945 en 1962. Het is een ontwerp van André Doevendans (1927).

Gedenkplaquette 'Venster naar het verleden, Spiegel van het heden' in brons en spiegelglas, die herinnert aan het **bombardement van 10 mei 1940**, waarbij veertien burgers om het leven zijn gekomen. Het monument, ontworpen door Mieke Engering (1954), werd in 2008 in de Noordstraat onthuld. In het Vrijheidspark bevindt zich een replica.

11

Route: Loop het park uit en ga links over het Koningsplein richting voormalige bibliotheek. Direct voorbij het gebouw rechts de hoek om.

In Tilburg liggen momenteel 32 zogenaamde **struikelstenen** (Stolpersteine) verspreid over de stad. Deze zijn geplaatst tussen 2010 en 2019. Het zijn vierkante messing plaatjes die de toevallige passant tot nadenken moeten stemmen: hier woonde een Joodse slachtoffer van de Holocaust. Ze zijn een onderdeel van een internationaal project dat de Duitse kunstenaar Gunter Demnig (1947) is begonnen.

Bij de voormalige bibliotheek liggen twee struikelstenen (aan de andere kant van het gebouw iets voorbij Stadskantoor 2) in het trottoir van de omgekomen Amalia Adelberg-Hartog en Sebilla Hartog (woonden aan de inmiddels verdwenen Anna Paulownastraat 52) en vier struikelstenen (links van het gebouw richting dienstingang) van de omgekomen Joseph, Anna, Maria en Paulina Gompers (woonden Anna Paulownastraat 6).

Struikelstenen

Het Koningsplein was tot eindjaren zestig van de vorige eeuw nog een woonwijk: de Koningswei. De naam Koningswei is in de volksmond ontstaan, omdat dit gebied destijds een park- en weidegebied was dat eigendom was van Willem II. In 1866 werd het voormalige park, ruim 6,5 hectare groot, verkocht aan architect en stedenbouwkundige Hendrik van Tulder (1819-1903) die er een woonwijk liet bouwen.

12

Route: Steek de Paleisring over en loop onder het flatgebouw door naar rechts. Meteen na de parkeergarage het doodlopend straatje (Oranjestraat) in tot aan winkelcentrum Emmapassage.

Hier zien we een bijzonder flatgebouw, in de volksmond de **Katterug** geheten, waar de Paleisring onderdoor gaat. Het is in 1965 ontworpen door de

Rotterdamse architecten en stedenbouwkundigen Van den Broek en Bakema die ook het Koningsplein hebben ontworpen. Bij de stoplichten is in het

wegdek een **plekgedicht** te zien van Nick J. Swart 1959; van 2005-2007 stadsdichter van Tilburg) en vormgever Sander Neijns (1957).

De tekst van het gedicht luidt:

Ik ging naar Tilburg om de ring te zien. Als dagen vlogen ze voorbij de auto's en bussen. Het werd groen. Ik liep door. Meerdere weken kwijt & toch geen spijt.

U gaapt. U kijkt. De tijd verstrijkt. Het is precies wat het lijkt: u bent gezwicht voor het rode licht & wacht verstoken van 'n tune doorleuk op de lente & het groen.

Plekgedicht bij de Katterug. (Foto Sander Neijns, 2009)

In de Oranjestraat nabij de ingang van de Emmapassage liggen in het trottoir drie **struikelstenen** van Salomon, Paulina en Magdalena Hollander (woonden Oranjestraat 5).

13

Route: Keer om en loop terug onder het flatgebouw door richting Paleis-Raadhuis.

In 1831 wilde Zuid-Nederland (België) zich afscheiden van Noord-Nederland (het huidige Nederland), die in 1815 waren samengevoegd. Tijdens de daaropvolgende Tiendaagse Veldtocht van 2 tot 12 augustus 1831, werden er duizenden militairen in en om Tilburg gelegerd. Er was hier nog geen kazerne. Gedurende de hele Status-Quotijd tot 1839 (het jaar waarin het definitieve eindverdrag met België tot stand kwam) hield Tilburg min

of meer het karakter van een legerplaats. Kroonprins Willem, de latere **koning Willem II**, had in Tilburg als opperbevelhebber van het leger zijn hoofdkwartier gevestigd. In die periode woonde hij vaak in Tilburg. Ook na 1839 bleven er militairen, temeer omdat met name Willem, nadat hij zijn vader in 1840 opgevolgd was, de opvatting had dat in het Zuiden vooruitgeschoven posten voor de landsverdediging moesten blijven bestaan. Vanaf die datum werd Tilburg een

echte garnizoensplaats en is dat tot 30 april 1856 gebleven. In 1842 liet hij een lancierskazerne bouwen aan de toenmalige Oisterwijksebaan, de huidige St. Josephstraat.

Op 10 augustus 1847 was koning Willem II in Tilburg aanwezig om drie dagen later de eerste steen te leggen voor zijn nieuw te bouwen **koninklijk paleis**. Het ontwerp in Engels romantische stijl was van de koninklijke architect Jan C. Boon (1807-1867). Helaas heeft de koning het paleis nooit kunnen bewonen. Hij overleed hier in Tilburg in zijn 'oude paleis' op 17 maart 1849, nog voordat zijn nieuwe onderkomen was opgeleverd. Het gebouw stond jaren leeg.

Van 1866-1934 was het gebouw als **Rijks-HBS Koning Willem II**, de eerste HBS in Noord-Brabant, in gebruik. De bekendste leerling was Vincent van Gogh. De Rijks-HBS verhuisde in 1934 naar een nieuw gebouw aan de Ringbaan-Oost.

Het paleis is in 1936 verbouwd tot representatief **Paleis-Raadhuis** door de Nijmeegse architect Oscar Leeuw (1866-1944). De oprijlaan met vijfver zijn verdwenen bij de bouw van de ondergrondse parkeergarage voor Stadskantoor I in 1971. In 2018 werd begonnen met

de ingrijpende renovatie van Stadskantoor I (een ontwerp van Architectenbureau Kraayvanger), dat tegen het Paleis-raadhuis zal worden vast gebouwd.

Het oude paleis dat kroonprins Willem in 1835 kocht van de weduwe van lakenverver J.M. Frankenhoff. Koning Willem II is in 1849 in dit huis overleden. De foto is kort voor de sloop in 1872 gemaakt.

Koning Willem II

Het uit 1936 daterende interieur is geheel in art deco met lichtarmaturen van de bekende vormgever W.H. Gispen. Er zijn nu twee kleine trouwzalen en een grote trouwzaal die ook regelmatig als ontvangstzaal wordt gebruikt. Daarin hangen historische portretten. Er zijn vele gebrandschilderde ramen van bekende glazeniers Piet Clijsen, Toon Berg en Joep Nicolas. Het paleis, een rijksmonument, is gesloten voor het publiek.

De allereerste lessen van in het tot school verbouwde paleis begonnen op 9 april 1866 met een voorbereidende klas. Het nieuwe schooljaar begon op 3 september 1866 en **Vincent van Gogh** begon in de eerste klas, samen met nog achttien leerlingen. Hij kreeg er les in Frans, Engels, Nederlands, rekenen, geschiedenis, aardrijkskunde, algebra, meetkunde, plant- en dierkunde, gymnastiek, schoonschrijven, handtekenen en rechtlijnig tekenen. Tekenles werd gegeven door Constant Cornelis Huijsmans die bekend stond

Het koninklijke paleis in 1849.

Paleis-Raadhuis in 2003. (Foto: Jan Stads)

als een uitmuntend tekenleraar. In de eerste klas werd vier uur en in de tweede klas drie uur lesgegeven in handtekenen. Vincent was geen slechte leerling. Bij zijn overgangsexamen in 1867 behaalde hij een puntengemiddelde van 7,36.

En dan op 19 maart 1868, vlak voor zijn vijftiende verjaardag en midden in het volgende schooljaar, wordt hij uitgeschreven uit het bevolkingsregister van Tilburg en keert hij terug naar zijn ouderlijk huis in Zundert. Zijn plotseling vertrek uit Tilburg is een van de grote mysteries uit zijn leven.

Het is niet duidelijk wat hij in de daaropvolgende periode deed. Sommigen menen dat hij dat jaar zijn eerste crisis doormaakte en om die reden naar huis werd gehaald. Pas in juli 1869 trad hij op voorspraak van zijn oom Vincent van Gogh (Oom Cent) als jongste bediende in dienst van kunsthandel Goupil & Cie in Den Haag.

Over zijn verblijf in Tilburg is slechts één summiere herinnering uit 1873 in een zijn vele honderden bewaard gebleven brieven terug te vinden:

“Ik woon in eene der voorsteden van Londen, waar het betrekkelijk stil is, het heeft wel iets van Tilburg, of zoo.”

Brief 009: Vincent van Gogh aan zijn broer Theo van Gogh, Londen, 13 juni 1873.

Docenten en leerlingen van de Rijks-HBS, 1866 of 1867. Vincent zit op de voorste rij, derde van links. (Coll. Koning Willem II College, Tilburg / Vincents Tekelokaal)

Het paleis als Rijks-HBS Koning Willem II in 1876.

In de Eerste Klasse.		
N ^o . 1.	De Beer (J. J.)	met 7.98 punt gemiddeld per vak.
2.	Huysmans (E.M.J.E.)	» 7.72 » » » »
3.	Franken (J.)	» 7.67 » » » »
4.	Van Gogh (V. W.)	» 7.36 » » » »
5.	Koister (J. L.)	» 6.77 » » » »
6.	Van Dooren (L. R. M.)	» 5.60 » » » »
7.	Deen (Josephus)	» 5.45 » » » »
8.	Van Dooren (P.F.C.M.)	» 4.92 » » » »
9.	Meelis (H. J.)	» 4.71 » » » »
10.	Pino Post (P.)	» 4.56 » » » »

Van welke de eerste 5 nummers bevoord zijn tot de Tweede Klasse, terwijl de bevoordeling van de nummers 6 en 7 afhangende is gesteld van een in sommige vakken door hen af te leggen herexamen.

Al de voor het partiel onderwijs ingeschreven leerlingen zijn tot eene hoogere klasse bevoord.

In het 'Programma van het onderwijs der Rijks Hoogere Burgerschool met vijfjarigen cursus Willem II, te Tilburg, 1867-1868' staan ook de puntengemiddelden van de overgangsexamens vermeld. Vincent behaalde een puntengemiddelde van 7,36.

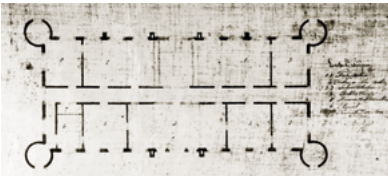

In een bericht in het 'Weekblad van Tilburg' van 9 december 1865 worden de docenten opgesomd waarvan Vincent les kreeg.

De vraag is welke invloed tekenleraar Constant Huijsmans (Breda 1810 – Den Haag 1886) op Vincent moet hebben gehad als we naar zijn latere carrière als kunstschilder kijken. De schetsen van de jonge Vincent van na zijn HBS-tijd zijn zeer onbeholpen. En aan onderwijs in perspectief, dat hij zo belangrijk vond, deed Huijsmans kennelijk niets.

C.C. Huijsmans (1810-1886). (Coll. Rijksdienst voor Kunsthistorische Documentatie, Den Haag)

Plattegrond van de HBS, eerste verdieping, met meerdere tekenzalen, 1866.

Uit een schetsboek van C.C. Huijsmans. De leraar geeft tekenles aan de leerling. (Coll. Stadsarchief Breda)

Schets van tekenleraar C.C. Huijsmans van een van zijn leerlingen. (Coll. Stadsarchief Breda)

Wat heb ik niet te Londen staan teekenen langs de Thames Embankment als ik s'avonds uit Southamton St naar huis ging, en het leek naar niets.– Was er toen iemand geweest die mij gezegd had wat perspectief was, hoe veel misere zou me bespaard zijn, hoe veel verder zou ik nu zijn.

(Brief 394: aan zijn broer Theo van Gogh, Hoogeveen, vrijdag 12 oktober 1883)

De botanische tuin aan de voorzijde van de HBS in 1876.

De achtergevel van de HBS met speelplaats in 1876.

Het feit dat Vincent van Gogh hier op school heeft gezeten en er dus zijn intellectuele en misschien toch ook wel een artistieke vorming heeft gekregen, bracht de toenmalige burgemeester Ruud Vreeman in 2009 op het idee om samen met Stadsmuseum Tilburg het tekenlokaal waar Vincent les heeft gekregen te reconstrueren: **Vincents Tekenlokaal**. Als contrast is er ook een 21e-eeuwse digitale tekenlokaal gebouwd, waar jongeren met tekencomputers aan de slag konden gaan. Vincents Tekenlokaal is tijdelijk gesloten vanwege verbouwing. De tekencomputers en educatieve activiteiten zijn overgebracht naar de Spoorzone in Ontdekstation013 (Burgemeester Brokxlaan 20, Hal 79).

Vincents Tekenlokaal. (Foto's Jan Stads, 2009 en 2010)

Route: Loop langs het Paleis-Raadhuis in de richting van de Heikese kerk. Dit deel heet Willemsplein.

De Maawmuur. (Foto: BKKC)

Aan de rechterzijde is in 2012 een enorm met vormvolgende wingerd begroeid kunstwerk in corten-staal opgesteld, de **Maawmuur** van kunstenares Miranda Poel (1972). Het werk bestaat uit grote stalen letters die samen de tekst 'Wie geen fouten maakt, maakt meestal niets' vormen.

Het overlijden van koning Willem II met naast hem koningin Anna Paulowna, 17 maart 1849.

Op 20 mei 1835 kocht kroonprins Willem van de weduwe van lakenverver J.M. Frankenhoff twee naast elkaar gelegen woningen aan de Markt en de daarachter gelegen lakenververij. Ze lagen in het verlengde van de Nieuwendijk (de tegenwoordige Bisschop Zwijzenstraat). Hij gebruikte er twee bescheiden kamers, een slaapkamer en een eetkamer.

De sterfkamer van koning Willem II, in 1872 gefotografeerd door A. van Beurden.

In dit zogenaamde 'oude paleis' is koning Willem II op 17 maart 1849 na een kortstondig ziekbed overleden. Hij werd in zijn 'nieuwe paleis' opgebaard. Het gebouw is pas in 1872 gesloopt. Vincent heeft er vaak langsgelopen en kon het vanuit de klaslokalen zien staan en misschien is hij weleens binnen geweest om de sterfkamer van de koning te bekijken. Deze was namelijk tot 1872 in onaangeroerde staat gebleven.

Bronzen gedenkplaat koning Willem II op de zijkant van de fontein van Jooop Beljon.

Op 17 maart 1874, 25 jaar na het overlijden van koning Willem II, werd er op de plaats waar zijn sterfhuis heeft gestaan een 12 meter hoge hardstenen gedenknaald, naar ontwerp van architect Hendrik van Tulder, opgericht. Deze gedenknaald werd in 1933 enkele meters verplaatst en in 1968 afgebroken ten behoeve van de aanleg van het Stadhuisplein en de Paleisring. In 1982 is er een bronzen **herinneringsplaquette** aangebracht op de zijkant van de betonnen **fontein** van kunstenaar Jooop Beljon (1922-2002). Hij ontwierp overigens in 1973 ook de twee betonnen **abri's** die aan de achterzijde van het paleis aan beide zijden van de Paleisring stonden. Er staat er thans nog maar één aan de zijde van appartementencomplex de Frankenhof.

Naast het Paleis-Raadhuis staat **Stadskantoor 1**, gebouwd in 1971 naar ontwerp van architect

De oude gedenknaald in 1920.

Kraaijvanger. Het is in 2018 gedeeltelijk gesloopt en wordt geheel gerenoveerd en uitgebreid (2018-2020).

Op initiatief van Juniorkamer Hart van Brabant is er in 1987 een **nieuwe gedenknaald** geplaatst. Het is een aluminium obelisk met daarin het marmeren borstbeeld van Willem II dat oorspronkelijk in de oude gedenknaald heeft gezeten. Het is een ontwerp van de Haarens kunstenaar Ton Buijsters (1936-1998). De drie marmeren tekstpanelen en het topje van de oude gedenknaald zijn bewaard gebleven in de Stadscollectie Tilburg die door Stadsmuseum Tilburg wordt beheerd.

De nieuwe gedenknaald.

De oorspronkelijke locatie van het monument van mgr. J. Zwijsen voor het Paleis-Raadhuis in 1946.

Plantsoentek bij de Heikese kerk. (Foto Jan Stads, 2011)

Tegen de zijkant van de Heikese kerk is een klein plantsoen omgeven door een **hekwerk** uit 2005 met daarin twee teksten die repeterend zijn verwerkt: MANSUETE ET FORTITER (zachtmoedig en sterk), de lijfspreuk van bisschop Zwijsen, en DURVEN EN DULDEN. Zwijsen was van 1832-1854 pastoor van

de parochie 't Heike en later bisschop van 's-Hertogenbosch en aartsbisschop van Utrecht na herstel van de kerkelijke hiërarchie in 1853.

Hij was de stichter van de congregaties van de Zusters van Liefde (1832) en van de Fraters van Tilburg (1844).

In het plantsoen zijn drie kunstwerken geplaatst. Als eerste een bronzen standbeeld op een sokkel van Travertijn van **mgr. Joannes Zwijsen** (1794-1877) dat in 1933 werd vervaardigd door beeldhouwer Toon Dupuis (1877-1934). Oorspronkelijk stond het beeld tegen een monumentale wand van Travertijn, die de afscheiding vormde tussen de Monumentstraat en het voorterrein van het Paleis-Raadhuis. Sinds 1972 staat het op deze plek. In de muur zijn vier bronzen medaillons aangebracht, afkomstig uit de achterwand. Het stellen negentiende-eeuwse katholieke voormannen voor: J. Smits (1813-1872), oprichter van het katholieke dagblad De Tijd, en de politici mr. J.B. van Son (1804-1876), mr. J.L.A. Luyben (1786-1859) en mr. J.A. Mutsaers (1805-1880).

Daarnaast staat het standbeeld van **mgr. W.M. Bekkers** (1908-1966), een ontwerp van de Eindhovense kunstenaar Eugène Peters (1946). Het beeld werd vervaardigd in opdracht van de Stichting Jacques de Leeuw in 2010. Bekkers was in 1956 tien maanden pastoor van 't Heike en vanaf 1960 bisschop van 's-Hertogenbosch.

Het volgende kunstwerk is het **Monument tegen zinloos geweld** van Guido Geelen (1961) uit 2005.

Standbeeld van mgr. J. Zwijsen.

Standbeeld van mgr. W.M. Bekkers.

In deze bronzen kabinetkast kan men een voorwerp plaatsen ter herinnering aan een slachtoffer of een daad van zinloos geweld.

Vorbij het plantsoen rechts staat een opvallende lantaarn. In 1904 werd ter nagedachtenis aan burgemeester J.F. Jansen (1825-1901) een gedenkteken opgericht in de vorm van een monumentale smeedijzeren **lantaarn met drinkfontein** op de Heuvel. Het is ontworpen door J.J. Haarselhorst (1870-1967). In 1924 werd het monument verplaatst naar de Markt voor het stadhuis en nu staat het achter de Heikese kerk bij Stadskantoor 1. De twee waterspuwers in de vorm van leeuwenkopjes zijn replica's van kunststof. De oorspronkelijke bronzen waterspuwers bevinden zich in de Stadscollectie Tilburg. [N.B. Vanwege de verbouwing van Stadskantoor 1 is deze monumentale lantaarn tijdelijk verwijderd].

Aan de achterzijde van de Heikese kerk hangt boven de sacristie een gedenksteen die vermeldt dat deze **eerste steen van de nieuwbouw van de kerk** op 13 augustus 1827 is gelegd door pastoor Evermodus Duchamps in tegenwoordigheid van de kerkregenten P. Brouwers, J.F. Suijs, G. Bogaers en W.A. Dams.

Gedenksteen Heikese kerk uit 1827.

Monument tegen zinloos geweld.

Lantaarn en drinkfontein uit 1904 (tijdelijk verwijderd).

De **Heikese kerk** heet officieel Sint Dionysiuskerk. Oorspronkelijk stond hier een tussen 1430 en 1483 gebouwde kerk die in 1559 door brand werd verwoest. De herbouwde kerk uit 1617 is tussen 1826 en 1829 verbouwd tot Waterstaatskerk. Tussen 1894-1895 is de kerk in neogotische stijl verbouwd naar ontwerp van architect C. van Hoof (1861-1952). De toren is het enige overgebleven deel van de van oorsprong gotische kerk uit de 15e eeuw, waardoor het de oudste kerk van Tilburg is.

De kerk heeft een prachtig interieur. Pronkstukken zijn onder meer het orgel (uit 1776), het hoogaltaar (1699-1700), het doopvont (1874), de kruiswegstaties (1890-1898) en de vele heiligenbeelden en glas-in-loodramen. In de toren hangt nog een klok uit 1654. Het interieur van dit rijksmonument werd in 1996 gerestaureerd.

De Heikese kerk en de gedenknaald van koning Willem II.

15

Route: Loop naar de hoofdingang van de kerk naar rechts de Oude Markt op.

In het hoofdportaal staat een kalkstenen **Sint Dionysiusbeeld**, in 1895 vervaardigd door de Tilburgse beeldhouwer H.P.L. van Tielraden (1854-1934). Naast het portaal staan twee gietijzeren **engelenbeelden**, gemaakt door de Tilburgse firma Janssen & Co. in 1895. Tegen de voorgevel zijn in de topgevels van de linker- en rechter zijbeuk twee

beelden geplaatst vervaardigd van Savonnières (Franse kalksteen) door H.P.L. van Tielraden. Links het **beeld van het H. Hart** uit 1897 en rechts het beeld van **O.L. Vrouw van het H. Hart** uit 1898.

Voor de ingang staan **twee lantaarnlusters**, die vroeger het bordes van het oude 19e-eeuwse stadhuis sierden.

Hoofdingang van de Heikese kerk en engelenbeeld.

Op de **Oude Markt** staan nog enkele panden uit de tijd van Vincent van Gogh. Oude Markt 10-12 was een winkel-woonhuis met diverse achterhuizen met bouwkernen uit de 16e en 17e eeuw. Vroeger bekend als het huis St. Joris. Oude Markt 14 was een winkel-woonhuis uit de 18e eeuw.

De Markt in Tilburg. Het centrum van Tilburg begon in de tijd van Vincent van Gogh al stedelijke allure te krijgen. Rechts is de Heikese kerk te zien. Vincent liep destijds van de Rijks-HBS via de Markt naar zijn kosthuis op Korvel. In het witte pand met inrijpoort op de achtergrond waren vanaf 1825 tot 1903 drie drukkerijen en boekhandels gevestigd, respectievelijk die van A.J. van der Voort, Antoine Arts en W. Bergmans. Foto vóór 1894.

Het beeld van O.L. Vrouw van het H. Hart

Tegenover de kerk het bronzen beeld **Lopende man** van Peter Erfteemeijer (1956) uit 1990. Het beeld staat bij de ingang van de winkelgalerij Schouwburgpromenade.

In het straatwerk van de Oude Markt liggen enkele roestvrijstalen vloertegels met de teksten van de **zeven werken van barmhartigheid**, vervaardigd door de Tilburgse kunstenaar Judith Kuijpers (1981). Ze behoren tot het kunstwerk Zusters van staal uit 2009, dat verderop bij de doorgang naar de Oude Dijk staat. De congregatie heet officieel Zusters van Liefde van O.L. Vrouw Moeder van Barmhartigheid. De zeven tegels zijn als een route geplaatst vanaf de Heuvelstraat, over de Oude Markt, langs de Heikese kerk tot aan de Schouwburgring.

Vincent van Gogh kocht zijn schoolboeken op de Markt bij boekhandel W. Bergmans, die daarmee in het Weekblad van Tilburg adverteerde.

De Oude Markt in 1905.

Advertentie in het Weekblad van Tilburg van 31 maart 1866

Daar waar ik die aardappelmarkt zag is het zoo aardig.

(Brief 261: Vincent van Gogh aan zijn broer Theo van Gogh, Den Haag, 9 september 1882)

Het brede pand van boekhandel en drukkerij W. Bergmans is in het begin van de twintigste eeuw gesloopt. Er kwamen in 1909 drie panden voor in de plaats, die er nu nog staan. Van links naar rechts respectievelijk gebouwd door de architecten F.C. de Beer, Jos. Donders en W.G. Welsing. Dit Jugendstil-pand werd gebouwd voor kruidenier De Gruyter.

Aan de rechterzijde van de Oude Markt zag Vincent van Gogh deze eeuwenoude panden waar nu brasserie en biercafé Anvers is gevestigd. Hier waren in die tijd een apotheker en herbergen gevestigd. Hij bezocht er zeker de dinsdagse of vrijdagse weekmarkt. In zijn brieven schreef hij vaak over boeren, arbeiders en kooplieden.

16

Route: Ga op de Oude Markt voorbij de Schouburgpromenade linksaf naar de Kapelhof.

Kapel van O.L. Vrouw ter Nood in de Kapelhof.

Mariabeeld in de kapel van O.L. Vrouw ter Nood. (Foto: Rob van Putten, 2005)

In oktober 1944, toen het finale oorlogsgeweld Tilburg naderde, deden de Tilburgers een plechtige belofte. Zij beloofden 'na de oorlog mee te helpen aan de totstandkoming van de kapel aan een der hoofdstraten

onzer stad'. Na de oorlog legden de Tilburgers 137.000 gulden bij elkaar, benevens gouden en zilveren voorwerpen. Omdat bouwmaterialen schaars waren, werd in 1949 een noodkapel in de Zomerstraat in gebruik

genomen. De huidige **kapel Onze Lieve Vrouw ter Nood** aan de Kapelhof, ontworpen door Sjef Schijvens (1908-1966), is in 1964 ingezegend door mgr. W.M. Bekkers.

De kleurrijke glas-in-betonramen werden vervaardigd door Daan Wildschut (1913-1995). In de kapel ligt een gekalligrafeerd boek met de namen van 314 Tilburgers die in de oorlog stierven. Van dit boek wordt dagelijks een pagina omgeslagen. Tevens bevinden zich er een 15-eeuws Madonnabeeld, geschonken door een Tilburger, en een gedenkteken ter ere

Glas-in-betonraam van Daan Wildschut in de kapel van O.L. Vrouw ter Nood.

van verzetsstrijdster Coba Pulskens. In maart 2013 werd de kapel opgenomen op een nationale lijst met bijzondere, naoorlogse gebouwen. In 2015 kreeg het kapel de status van rijksmonument.

17

Route: Met de bocht naar rechts en bij de kruising met de Heuvelstraat rechtdoor de Nieuwlandstraat in.

Aan het begin van de Nieuwlandstraat staat een beeldje van de **Kruikenzeiker**, een bijnaam voor de Tilburgers. Deze geuzennaam is volledig gerelateerd aan het verleden van Tilburg als textielstad. Tot de introductie van chemische middelen was menselijke urine (zeik) noodzakelijk bij het wassen, verven en vollen van wol. Dat de Tilburgers daarvoor hun urine gebruikten, is onomstotelijk bewezen. Voor het letterlijk plassen in een kruik bestaat geen

De Kruikenzeiker in de Nieuwlandstraat

historische bron. Kruikenzeiker is tot op heden een begrip dankzij het carnaval. In 1967 ontwierp Henk Smulders (1925-1994) het bekende beeldje van de kruikenzeiker dat daarna vele variaties heeft gekend en als souvenir werd verkocht. In 1987 werd dit bronzen beeld, een geschenk van de Tilburgse Carnavalsstichting, onthuld. Het beeld is gegoten door Melis Gieterijen in Tilburg. Op de bronzen plaat op de sokkel staat de tekst:

Aangeboden aan de Kruikinnen en Kruiken ter gelegenheid van Tweekirelluf Kruikenstad Tilburg, 1986.

Nieuwlandstraat 44, gebouwd in 1808, heeft een rijke geschiedenis. Hier werd op 27 mei 1818 **prof. dr. F.C. Donders** geboren. Hij was een beroemd oogheelkundige. In 1858 richtte hij het eerste Nederlandse ooglijders gasthuis te Utrecht op en werd er de eerste directeur en 'dirigerend-geneesheer'. Bij zijn aanvaarding van het hoogleraarsambt te Utrecht in 1848, sprak hij de belangwekkende rede *De harmonie van het dierlijk leven, de openbaring van wetten* uit, waarmee hij ruim tien jaar op Darwins *On the Origin of Species* vooruitliep. In 1888 legde Donders wegens het bereiken van de 70-jarige leeftijd zijn

Nieuwlandstraat 44, in de tijd van Vincent van Gogh de pastorie van de Nederlands Hervormde Gemeente.

Gedenksteen van prof. dr. F.C. Donders in pand Nieuwlandstraat 44.

ambt als hoogleraar neer. Bij deze gelegenheid werd in zijn geboortehuis een gedenksteen boven de voordeur aangebracht, waarvan de tekst ontworpen werd door dr. Nicolaas Beets (1814-1903):

Op den 27-sten van Bloeiamaand des jaars O.H. MDCCCXVIII werd Franciscus Cornelis Donders in deze woning geboren.

Geen opzienbarende tekst dus, maar in Tilburg is hiermee wel een kleine pennenvrucht van deze bekende letterkundige vereeuwigd.

Nieuwlandstraat 44 was van 1853-1865 de Bijzondere School der tweede klasse ter opleiding van jongelieden voor de militaire en andere Hooge Scholen. In de tijd van Vincent van Gogh was het de **pastorie van de Nederlands Hervormde Gemeente** van dominee P.E.R. Bodel-Bienfait. Ook hier zal Vincent wel eens binnen zijn geweest.

Rond 1900 werd het verenigingsgebouw Nieuw Leven van de Nederlands Hervormde Gemeente en van 1968-2004 was het in gebruik bij de Stichting Sociaal Cultureel Centrum Terra Nova, een van oorsprong protestantse culturele instelling die voor een breed publiek zeer diverse cursussen organiseerde.

De hoek van de Zomerstraat (thans Heuvelstraat) en Nieuwlandstraat met bakkerij 'De Oude Ster' uit 1618. Hier liep Vincent vaak langs. Bij de bomen de Nederlands Hervormde kerk.

Ik kan U niet zeggen hoe ik soms verlang naar den Bijbel, wel lees ik daar dagelijks iets in maar ik zou Dien zoo gaarne in het hoofd hebben en het leven zien bij het licht van dat woord waarvan staat: Uw woord is een licht op mijn pad en een lamp voor mijnen voet.

Ik geloof en vertrouw dat mijn leven nog zal worden gewijzigd en dat verlangen naar Hem zal worden bevredigd, ook ik ben wel eens bedroefd en alleen, vooral wanneer ik om eene kerk of eene pastorie wandel.

(Brief 108: Vincent van Gogh aan zijn broer Theo van Gogh, Dordrecht, 16 maart 1877)

18

Route: Keer om en sla rechtsaf de Heuvelstraat in.

Ontwerptekening Nederlands Hervormde kerk door architect Justinus Backx, 1821.

Omdat de protestanten in 1823 de Heikese kerk moesten overdragen aan de katholieken, kwam er behoefte aan een eigen gebedsruimte. In 1822 werd een terrein aangekocht aan wat later Zomerstraat ging heten (nu Heuvelstraat). De Tilburgse architect Justinus Backx (1768-1829), die later ook betrokken was bij de nieuwbouw van de Heikese kerk, maakte het ontwerp van deze **Nederlands Hervormde Pauluskerk**. Koning Willem I heeft 8.000 gulden bijgedragen aan de bouw. Van de kerk, die in 1823 door predikant ds. Johannes van Aken werd ingewijd.

PYRAMIDE, opgericht in de Nieuwlandstraat tegenover de „Oude Ster“ bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan der N. K. Harmonie.

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Nieuwe Koninklijke Harmonie in 1867 was er voor 'De Oude Ster' tijdelijk een 'pyramide' opgericht. Vincent moet de feestelijkheden in dat jaar zeker gevolgd hebben. (Coll. Ronald Peeters)

Het gebouw werd in de loop der tijd ingericht met een rijke en historisch waardevolle inventaris. Hét pronkstuk is het uit 1765 daterende Bätz-orgel. Verder kwamen er onder meer een preekstoel (1650), een doopvont (circa 1800) en 17e-eeuwse herenbanken. Diverse van deze interieurstukken werden meegenomen uit de Heikese kerk. In 1849 schonk koningin Anna Paulowna (1795-1865) een set Avondmaals-zilver aan ds. Coos Schotel voor de kerk, als dank voor zijn diensten en het bewezen medeleven bij het overlijden van koning Willem II. De kerk

heeft twee gebrandschilderde ramen met Bijbelse taferelen (de Verloren Zoon en de Barmhartige Samaritaan) die in 1915 zijn geschonken door de familie Van den Bergh (van de AaBe-fabriek).

De Pauluskerk werd in 1970 aangemerkt als rijksmonument. Sinds januari 2011 is de kerk eigendom van de Indonesische christengemeenschap GKIN. Het gebouw heeft zijn functie als kerk behouden en is als zodanig weer in gebruik.

Vincent van Gogh zal hier wel vele kerkdiensten bezocht hebben. Hij is echter niet in de Lidmatenregisters van de Hervormde Gemeente teruggevonden, omdat hij de achttienjarige leeftijd nog niet had bereikt.

De Nederlands Hervormde Pauluskerk.

Het uit 1765 daterende Bätz-orgel in de Pauluskerk. (Foto: Joost Op 't Hoog)

De zogenaamde Koningsbank van Willem II en Anna Paulowna in de Nederlands Hervormde Pauluskerk, 1934. Vincent zal er vol ontzag naar hebben gekeken tijdens de kerkdiensten die hij daar bijwoonde.

Boven de hoofdingang van de Nederlands Hervormde kerk hangt de eerste steen.

Op de gevel van het pand rechts van de Pauluskerk staat sinds 2007 een zogenaamd **plekgedicht** 'Mussenmanieren'. Het gedicht is van Nick J. Swarth (1959; van 2005-2007 stadsdichter van Tilburg) en vormgever Sander Neijens (1957).

Plekgedicht op de zijgevel van Heuvelstraat 139.

Gebrandschilderd raam in de Nederlands Hervormde kerk. (Foto: Joost Op 't Hoog)

Links van de ingang van de kerk staat een klein bronzen beeldje, het **Schrijvertje** van Hein Koreman (1921) dat hier in 1989 is geplaatst.

Het Schrijvertje van Hein Koreman.

19

Route: Op het einde van de Heuvelstraat, linksaf de Schoolstraat in meteen rechtsaf de Schouwburging op. Steek de Noordhoekring over en loop de Bredaseweg op.

In het verlengde van de Schouwburging loopt de Bredaseweg. Deze is als verbindingsweg Breda-Tilburg in 1826 aangelegd. Op de splitsing met de Noordhoekring ligt de begraafplaats aan de Bredaseweg. Het is de oudste **begraafplaats** van Tilburg en werd tussen 1811 en 1813 aangelegd als algemene begraafplaats. Voordien werden de doden in en rond de (Heikese) kerk begraven. De toen buiten de bebouwde kom gelegen dodenakker is in 1832 grotendeels verkocht aan de parochie 't Heike. De heiligenbeelden op het neogotische hekwerk zijn geplaatst in de periode 1887-1903. Vanwege de aanleg van de Noordhoekring, in de jaren zestig van de vorige eeuw, werd een gedeelte van het hek van de Begraafplaats Binnenstad afgebroken. In de jaren zeventig dreigde ook de rest te moeten wijken voor de verbreding van de Bredaseweg. Dankzij de actie 'Heiligen gaan niet naar de hel' in 1973, een initiatief van sociaal-historicus prof. dr. H.F.J.M. van den Eerenbeemt, zijn de beelden behouden. Ze staan sindsdien op de rijksmonumentenlijst. Op de

begraafplaats zijn veel bekende Tilburgers begraven, onder andere de in 1900 vermoorde Marietje Kessels.

De oudst bekende foto van de begraafplaats aan de Bredaseweg, ca. 1890.

Begraafplaats Binnenstad aan de Bredaseweg.

L'Allée des Alyscamps, een begraafplaats uit de Romeinse tijd in Arles die Vincent van Gogh in 1888 schilderde. (Foto: internet)

Het Lieve Vrouweplein in 1935. De lage huisjes rechts waren er ook al toen Vincent op Korvel woonde.

20

Route: Steek bij de hoofdingang van de begraafplaats de Bredaseweg over en ga de Sint Annastraat in. Op het einde linksaf de Capucijnenstraat in.

De voormalige pastorie van de parochie St. Anna, Capucijnenstraat 27.

Aan de linkerkzijde Capucijnenstraat 27 is de voormalige **pastorie** van de parochie Sint Anna. Op de hoek links met de Sint Annastraat stond tot 1973 de St.-Annakerk. Deze werd, eveneens de pastorie, in 1898 gebouwd naar ontwerp van architect J.H. van Abeelen.

27

Route: Het Lieve Vrouweplein / Zomerstraat is het einde van de wandelroute.

4 Met Vincent verder wandelen door Tilburg

Reeds om 6 uur ben ik met mijn werk klaar, zoodat ik nog een mooien tijd voor mij zelve heb, die ik zeer aangenaam doorbreng met wandelen, lezen & brieven schrijven

(Brief 010: Vincent van Gogh aan Willem en Caroline van Stockum-Haanebeek, Londen, 2 juli 1873)

Op de kaart van 1865 is goed te zien dat Tilburg nog niet echt een stedelijk karakter had. De diverse woonkernen werden met een bebouwde lintenstructuur aan elkaar verbonden. In de tijd van Vincent van Gogh is begonnen met de aanleg en het bestraten van diverse wegen zoals het

Schijfstraatje, de Koestraat, het Piusplein, de Piusstraat, de Comediestraat (Willem II-straat) en de Stationsstraat. De Parallelweg (Spoorlaan) werd met bomen beplant. Vanaf het station werkte men in zuidwestelijke richting aan de aanleg van de spoorlijn naar Turnhout.

De Heuvel in 1860.

De Heuvelstraat in 1870.

Begraafplaats aan de Bredaseweg omstreeks 1900.

Korvelplein in 1892 met midden op het plein nog de oude kerk, ontworpen door architect Hendrik van Tulder in 1851, zoals Vincent deze gekend moet hebben.

▼
Korvelplein in 1892 gezien in de richting van de Korvelseweg.

▼
Het woonhuis van tekenleraar Constant Huijsmans op Het Ven (het huidige Piusplein) in 1918. Bij de bomen rechts is tegenwoordig de ingang naar de Emmapassage.

De spoorlijn aan de Bosscheweg, 1910.

Het perron van het station in 1900. Hier stond Vincent vaak te wachten op zijn trein naar Breda. Vandaar liep hij te voet naar zijn ouderlijk huis in Zundert.

▼
Klassenfoto Rijkschool Willem II, jaar 1866-67

- 1 Startpunt van de wandelroute is Sint Annaplein 18-19.
- 2 Loop via het Lieve Vrouweplein naar de Zomerstraat. Ga vervolgens rechtsaf het parkje in.
- 3 Loop door parkje en op het einde rechtsaf de Kloosterstraat in.
- 4 Op het einde linksaf de Nazarethstraat in. Loop met de bocht mee.
- 5 Ga rechts van de hoofdingang van Huize Nazareth door de poort onder Huize Nazareth door naar Stadspark Oude Dijk.
- 6 Verlaat het Stadspark aan de Oude Dijk en ga deze straat in.
- 7 Op het einde van de Oude Dijk via de onderdoorgang tussen de Schouwborg en de Concertzaal door.
- 8 Vervolg de route naar rechts richting Bisschop Zwijssenstraat. Deze straat in.
- 9 Voorbij de kapel bij Fontys naar rechts en via de onderdoorgang naar de Muzentuin.
- 10 Ga terug naar de Bisschop Zwijssenstraat en steek die over naar het Vrijheidspark..
- 11 Loop het park uit en ga links over het Koningsplein richting voormalige bibliotheek. Direct voorbij het gebouw rechts de hoek om.
Steek de Paleisring over en loop onder het flatgebouw door naar rechts.
- 12 Meteen na de parkeergarage het doodlopend straatje (Oranjestraat) in tot aan winkelcentrum Emmapassage.
- 13 Keer om en loop terug onder het flatgebouw door richting Paleis-Raadhuis.
- 14 Loop langs het Paleis-Raadhuis in de richting van de Heikese kerk. Dit deel heet Willemsplein.
- 15 Loop naar de hoofdingang van de kerk naar rechts de Oude Markt op.
- 16 Ga op de Oude Markt voorbij de Schouwborgpromenade linksaf naar de Kapelhof.
- 17 Met de bocht naar rechts en bij de kruising met de Heuvelstraat rechtdoor de Nieuwlandstraat in.
- 18 Keer om en sla rechtsaf de Heuvelstraat in.
- 19 Op het einde van de Heuvelstraat, linksaf de Schoolstraat in meteen rechtsaf de Schouwborgring op. Steek de Noordhoekring over en loop de Bredaseweg op.
- 20 Steek bij de hoofdingang van de begraafplaats de Bredaseweg over en ga de Sint Annastraat in. Op het einde linksaf de Capucijnenstraat in.
- 21 Het Lieve Vrouweplein / Zomerstraat is het einde van de wandelroute.